

„Teizmus és ateizmus roppant erőinek kereszteződése”

Ha győzni akarunk, akkor még ellenségeinket is *előbb* méltányolnunk kell, és csak azután bírálni. Ugyanaz az élettörvény ez, mely megköveteli, hogy szeresd ellenségeidet, hogy menj elébe szenvedéseidnek, és hogy mindig *keresd meg* a legnagyobb ellenállás útját! Ez nem mond ellent a legkisebb ellenállás elvének, hanem csak azt tanítja, hogy a legkisebb ellenállás útját és módszerét, ami emberi természetünk szerkezetéből mindig magától adódik, úgy kell alakítanunk, hogy ne zárja ki a döntő pontokon felkészülésünket az ellentétes módszer és magatartás megkeresésére, kialakítására és alkalmazására.

Előbb méltányolni és csak azután bírálni! Halottaknál a méltánylás a végső tisztességtétel. Temetetlen halottak visszajárnak, kísértenek. A tizenkilencedik század csak bíralt és nem igazságosan méltatott nagy kísértő halottai: *Marx és Nietzsche*.

Marx és Nietzsche nem ateisták, hanem Karamazov Iván-i, Isten ellen lázadó *antiteisták* voltak. A feladat az ő méltánylásuk, az ő roppant szerepük megértése: megértése annak, amit Marx nem, de Nietzsche sejtett: hogy az ő útjuk a *hithez* vezet vissza. S az emberiség számára nincs is a hithez visszavezető út, mely kihagyhatná és megtakaríthatná e nagy tékozlók kerülő útjait, tapasztalatait és tanításait. Marx és Nietzsche megértése és méltatása visszavezet a bibliához, de Marx és Nietzsche megértéséhez is csak bibliával küszködő ember juthat el.

„És betelt földje bálványokkal, és kezeik csinálmányának hajolnak meg, mit ujjaik csináltak.

Ezért *porba* hajtatik a közember, és megaláztatik a főember, és meg nem bocsátsz nekik.

Menj be a kösziklába, és rejtőzzél el a porba az Úr félelme elől, és az Ő nagyságának dicsősége előtt.

A kevély szemű közember megaláztatik, és a főemberek magassága *porba* hajtatik, és csak az Úr magasztaltik fel ama napon.” (Ésaiás könyvéből: 2. 8—11)

Nietzsche

A MAGUNK TARTÁSÁRÓL NAGY GONDOLKODÓK SZÍNE ELŐTT
(IDEGEN SZÓVAL: ETIKETT)

Friedrich Nietzsche magatartásának, műveinek és alapgondolatainak közös tanulmányozását határoztuk el, és mielőtt a Nietzsche-értés és Nietzsche-félreértés mai stádiumának jellemzésére térnénk át, egy általános kérdésnek és követelésnek próbálunk hangot adni és visszhangot szerezni, amelyhez szebb és

mélyebb alkalom ma nem volna lehetséges, mint éppen akkor, amikor Nietzsche élete művének méltatására vállalkoztunk.

Az ember érzelmi, akarati és gondolati világának egy nagy felfedezőjével szemben legelőször is két hibát kell elkerülnünk.

Az első hiba a tudatos-tudattalan *lemondás* az egész életmű méltatásának a kísérletéről; a második hiba egy vezető szellem élete műve méltatásának ürügyén a többi vezető szellemek élete műve méltatásától *eltekinteni*.

A két hiba mögött fekvő probléma tárgyi és személyi oldala:

1.) Mert bizonytalanságban (értsd: *nevén nevezetlenségben!* mert persze vannak pozitív bizonytalanságok is, amelyeket azonban éppen az általunk aposztrofált bizonytalanság — *zár ki!*) kényszerülünk hagyni a méltatott gondolkodót szellemi kozmoszunk egészével szemben; mivel jórészt modern életformák és előítéletek világában élünk, ahol a szellemnek a legalapvetőbb ösztöne a maga szellemi kozmoszához s benne az önmagához való akarata van átokkal, és a legprecízeztől, a legkegyetlenebb tilalmakkal sújtva; s hogyan méltathatnánk egy vezető szellemet a szellem kozmoszában, ha ezt a szellemi kozmoszt: világ-anyánkat, mennyei atyánkat a modern élet mély és kegyetlen tilalmai által elidegeníteni hagytuk magunktól!

2.) Mert meg kellett semmisítenünk, ha kell, az epigonizmus roppant bábéi nyelvzavara segítségével is, a történelem folyamán fellépő vezető egyéniségek *egységes megnyilatkozásának vakító világosságát, hogy ne kényszerüljünk e roppant megnyilatkozás mérlegén önmagunk lemérésére és megismerésére*, és ezért letagadni kényszerülünk sokszor a letagadhatatlant, hogy ezeket a nagy gondolkodókat, életünk e roppant mértékegységeit — *önmagunkon akarjuk mindenkoron is lemérni!*

NIETZSCHE-ÉRTÉS ÉS NIETZSCHE-FÉLREÉRTÉS

A Nietzsche-értésről és Nietzsche-félreértésről, ha egy negyed évszázaddal korábban próbáltunk volna számot adni, akkor is elmondhattuk volna már ugyanazt: azt, amit Nietzsche a saját maga értéséről mondott és tudott fél évszázaddal ezelőtt is, a megőrüléséhez közeli éveiben, hogy t.i. a félreértések tengerében itt-ott felvillan az értelemnek, a megértésnek a fénye, egy-egy pillanatra megvilágítva ezt a süket tengert; és Nietzschevel és mindenkivel, aki Nietzsche jóbi jelentőségét és súlyát valaha is megértette, egyetértünk a félreértések e süket tengerének *igenlésében* is, többek között azért is, mert hogyan is terjedhetnének el Nietzsche írásai mindazokra a pontokra, ahova el kell jutniuk, ha nem védené őket ez a minden páncélnál és álarcnál rejtőbb süket vattatenger.

NIETZSCHE ÉS A XIX. SZÁZAD

Nietzschéről ha szólunk, aki a XIX. században, a XIX. század végén a XIX. század, a világtörténelem és Európa mérlegének felállítására vállalkozott, nem lehet nem szólnunk rögtön Dosztojevszkijről és Sören Kierkegaardról, a szellemi XIX. század e roppant vezető-triászáról, akiket a Vorländereknek és Astereknek tisztán, félreérthetetlenül és kivétel nélkül, mind a mai napig minden bölcsellettörténetből ki kellett hagyniok. Nem fértek bele. (Nietzschéről,

mint professzionátus élet-szakfilozófusról és szkeptikusról szokott lenni egy-két aszfaltról felkapott frázis. Kierkegaard neve egy vagy két filozófiatörténetnek a névmutatójáig jutott el! És Dosztojevszkij? Menjünk tovább!)

Le kell szokni a felháborodásról. A felháborodás gyanús és joggal gyanús! Egy XIX. századbeli gondolkodó elhallgatásán való felháborodás mögött még azt az idillt feltételezzük, hogy 1500—2500 előtti gondolkodókat Arisztotelész és Plótinoszt, Lao-cét és Valentinoszt vagy jelenkori gondolkodókat, Schmitt Jenőt és Ferdinand Ebner nem ugyanez a sors éri, akár túljutnak a névmutatón, akár innen maradnak rajta.

A szellemi XIX. századdal szemben a földfeletti XIX. század (és ez a földfeletti még *tart* a mai napig s még kulminációs pontját sem érte talán el) a maga képére meg- és újrateremtette Nietzsche tanítását! Ez a XIX. század „megértette” Nietzsche-t.

A földfeletti XIX. század Darwin, de mindenekfelett a darwinizmus százada volt. „A természetes kiválasztás” finom probléma-érzék megcsillogtatása annak hangsúlyozásával, hogy „dehogyan is származik az ember a majomtól! hiszen sem Darwin, sem az igazi darwinizmus illet soha nem állított, ember és majom pusztán csak közös őstől származott unokatestvérek!”. Igen, ennek a földfeletti győzedelmes XIX. századnak a világában vagyunk, mely eszménynyé emelte a lélek nélküli lélektant (lásd: Fülep cikkét a *Válaszban* stb.) és mindenekfelett legfelsőbb eszményként múlt és jövő határan hirdette mindenkinek, boldognak és boldogtalannak a „létért való küzdelem” tanát.

És így akkor, amikor Nietzsche neve és egy-két — műveiből inkább több, mint kevesebb erőszakossággal — kiragadott mondata szélesebb körökben kezdett ismertté válni, a darwinista XIX. század úgy okkupálta F. Nietzsche-t, mint aki az etikai és általában a szellemi világban is, a pontot az i-re feltéve, levonta a darwinizmus szükséges konzekvenciáit! Miért zavartatta volna magát attól, hogy Nietzsche, aki Darwint és a darwinizmust kitűnően ismerte, arról csak kritikával nyilatkozott (pedig Nietzsche a legnagyobb áldozatok árán is mindig szerette még a legellenszenvesebb tanítások, sőt hazugságok pozitív oldalait felfedezni!), és attól, hogy Nietzsche tanítása az életről a lehető legpontosabb komplementer ellentéte volt a darwinizmus „létért való küzdelem”-ről szóló tanának. Ez természetesen mindenki számára világos volt, aki Nietzsche-nek csak egyetlen művét olvasta és értette. Hogy ez a „mindenki” milyen kevés embert jelentett, akkor fogjuk tudni, ha kiderül, hogy a világháborúig hányan védték meg Nietzsche-t a darwinizmus hasznos, de nevetésgés félreértésével szemben.

Nietzsche ismerte Dosztojevszkijt, de Kierkegaardnak a híre is csak élete vége felé jutott el hozzá. Ők hárman, Szent Pál, Szent Ágoston, Meister Eckehart és Pascal mellett Európa legmélyebb pszicho-pneumatológusai voltak.

Nem egyszerűen pszichológusok, mint La Rochefoucauld, Shaftesbury és Freud; nem tisztán pneumatológusok, mint János evangélista és Lao-ce.

Nietzsche és Dosztojevszkij életlátásának legfőbb közös pontjait egyelőre így foglalhatjuk össze:

1. az ösztönök korlátlan és végletes dialektikája (szadizmusból önkínzó lelkiismeret, gyenge tehetetlenségből egész életet megmérgező, átitató, alattomos, bosszúálló magatartás);

2. kereszténység — még ma is minden pillanatban lehetséges (ebben Kierkegaard kételkedik, szerinte ezt a dán nemzeti egyház léte lehetetlenné teszi);

3. kínzó clairvoyance: a nihilizmus feltartóztathatatlan áradása;
4. az önmagukban is hatalmasan élő pesszimizmus és nihilizmus dekomponálása;

5. a nihilizmus Lust-Unlust világával a legmélyebb szenvedés és legmagasabb, legszétáradóbb öröm élt életének szembeállítás.

Kierkegaard Nietzschét majd félszázaddal megelőzve megvonja az európai szellemi fejlődés mérlegét; a keresztény Európa tizenkilenc századát kell megsemmisíteni, meg nem történtté tenni, hogy újra lehetségessé váljon az egyéni: a keresztényi élet. Ennek az egyszerű, paradoxul éles álláspontnak élete vége felé kifelé is érvényt szerez. Ha lényegében azonos is Kierkegaard felfogása a kereszténységről Nietzschéével és Dosztojevszkijével, mégis ő, akit apja kora gyermekkorától kezdve szinte dresszírozott és trenírozott a keresztényi teológiára, mint szigorú és végletes szerzetesrendekben, ő, aki tényleg teológus lett, aki Hegel, Schelling és a korai német romantika első tovarozgásával még személyesen kerülhetett szembe, ő, aki a nagy triászban a szó legmélyebb és legszélesebb értelmében beleszületett és benne élt a keresztény európai tradíció árjában, éppen ő talál a legkevesebb mentséget az uralkodó európai kereszténységre, épp ő kerül a legegyszerűbben éles paradoxáival tizenkilenc századdal szembe. A szabad szellemű Nietzschének ezer dicsérete, mentsége, ujjongása van erre az uralkodó európai kereszténységre is, és minden felháborodását, minden szakító élességét itt, ezen a ponton is egy nagy Igenre öleli össze. (Lásd: a püspöki típusról, az askétizmusról, a bibliáról, a Wahrhaftigkeitről, a renaissance-pápaságról, a barbarizmus megtöréséről, a zsidóságról és a kereszténységről, az igaziról és az uralkodóról egyaránt, mint hatványozott zsidóságról.)

A NIETZSCHEI ELLENTMONDÁSOK

A nietzschei ellentmondások forrásai:

1. intellektuális becsület plusz a szubtilitás és monumentalitás kézitusa — a gazdagság zavara;

2. a két XIX. század inkarnációja egy személyben. A nihilista és a nagy Ámen;

3. a zseni öntudata és önkritikája;

4. a minimális visszhang híján Nietzsche nem juthatott saját teljesítménye eleven áttekintéséhez;

5. privációk: dimenzió-tudatosság, hamanni nyelvbölcsesség, természet-tudomány, technika és gazdaság százados körforgása. (Lásd később: pozitívizmus, a nagy per, hitvallás és Lippenbekenntnis, érzékenység, absztrakció, természettudomány a természettudósokkal szemben, törvény, technika, sámán, Macht, askétizmus, Newton/Freud...).

Mit jelent és mit kellett, hogy jelentsen a nihilista és a hívő Nietzsche perszonáluniója?

Azt, hogy a hívő, alkotó, teremtő Nietzschének mózesi, Jordánon innen maradó, de a Kánaánban bízó és látó sorsa volt: a hívő, az igenlő Nietzsche alap- és cél-gondolatai, ha a teljes érettségen nihilista, Karamazov Iván-i, mózesi küldetése értelmében innen is kellett maradniok, az életnek olyan gazdagságát, olyan erejét reprezentálják, amelyet azóta sem értünk el.

Jaspers mondja az interpretációt centrális tételek egymásra-vonatkoztatásának. Nos, a legkényesebb és leghálásabb feladat a biblia után Nietzsche interpretálása, a nietzschei centrális tételek egymásra-vonatkoztatása. Jaspers, aki természetesen nem tehet mást, mint minden egyes művében, Nietzsche-interpretációjában is csak felfrissítheti *Psychologie der Weltanschauungen* című műve életlétét, s noha a maga szublimált, injekciózott Hermann Bangszerű szétesésében ezen a porhanyós alapon is a legjobb Nietzsche-könyvet adta nekünk, az interpretáció kérdését nem teheti fel élesen, pedig nekünk erre van szükségünk általában, és Nietzsche esetében különösen.

Ha az interpretáció centrális tételek egymásra-vonatkoztatása, fel kell tennünk a kérdést: egyenrangúak-e a centrális tételek? A felelet minden egyes esetben az, hogy: nem! De a kérdést mégis minden esetben újra fel kell tenni: melyik az első az egyenlők (centrálisak) közül? A feladat; bizonytalanságok, ellentmondások, határkérdések, transzcendenciák egymásra-vonatkoztatása, egymáson lemérése és kontrollálása.

A folytonosság (analitikus forma), a pozitív és negatív circulusok és az önmagára alkalmazás itt is szakrális kritériumok.

Mint láttuk, Nietzsche ellentmondásai egyrészt intellektuális becsületből, gazdag valóságglátásból és az ezzel kapcsolatos nehézségekből fakadnak, másrészt nem utolsósorban egy pozitíviztikus nyelvbölcsületből, abból, hogy képtelen volt a nyelv kozmoszában a rangsorprobléma meglátására. Kierkegaard-ral és Dosztojevszkijel szemben ugyan világosan látta a természettudományok és a gazdaság belső tendenciáit, de nem ezeknek a tendenciáknak (kisebb perspektívában) önmagába záruló körét. (Vö. Goethe, Baader, német romantika, Fichte stb.)

De Dosztojevszkij és Sören Kierkegaard mellett Nietzsche teológiai bölcsellete teszi mégis plasztikussá az uralkodó hétköznapi, szaktudományok és szakfilozófiák elégtelenségét a XIX. század e föld alatt érlelődő problémavilágának befogadására. A dosztojevszkiji, kierkegaardi és nietzschei paradoxonok, dacára annak, hogy e három gondolkodó egyike sem jutott tudatára a nyelv hamanni jelentőségének, roppant tiltakozások a nyelv elnyomorítása ellen.

Nietzsche példája jól mutatja, hogy a metodika és az intellektuális becsület minimuma követeli annak a megadását, hogy problémánk vagy fő problémánk a világ transzcendens hierarchiájában, a mundus intelligibilis-ben, illetve a dimenziórendszerben (a theosz és a pontszerű érzékelés szélső dimenziói között) hol helyezkedik el.

A metodika-minimum mellett a metodikus ideál: az implikáció és analízis arányos — arany-arányos — kompozíciója! (Mű? Szentírás!)